

STARŠEVSKA ZAZNAVA OGROŽENOSTI OTROK

Marko Polič, Vlasta Zabukovec in
Bojan Žlender

KLJUČNE BESEDE: varnost, nesreče, otroci, psihologija

Náš svet je nevaren kraj za otroke, saj jim v vsakem trenutku grozijo nevarnosti zelo različnih vrst, da ne omenjamo katastrof in vojn. Po drugi strani pa vse kulture gledajo na otroštvo kot na obdobje posebne zaščite in pravic. Žal odrasli na te zahteve mnogokrat pozabljajo. Celo starši se pogosto ne zavedajo otroških zmožnosti in jih precenjujejo, npr. zmožnosti za samostojno vključevanje v promet (Sandels, 1970). V pričujoči raziskavi smo skušali ugotoviti, kakšna so prepričanja staršev o ogroženosti njihovih otrok. S pomočjo vzgojiteljic iz različnih vrtcev iz cele Slovenije smo anketirali 472 staršev, ki imajo otroke v vrtcih. Ugotovili smo, da so njihova prepričanja o ogroženosti otrok odvisna predvsem od starosti otrok. Različne nevarnosti različno ogrožajo različno stare otroke. Očitno starši pri svojih presojah upoštevajo vedenje svojih otrok in populacijsko in osebno znanje o njih. V primerjavi z očetmi matere ocenjujejo različne nevarnosti kot hujše. Določene otroške zmožnosti, npr., za samostojno vključevanje v promet, precenjujejo, saj bi jih v povprečju spustili same v promet že pri sedmih letih. V povprečju menijo, da se njihovi otroci vedejo nekoliko varneje kot ostali otroci. Medtem ko menijo, da se nesreče mlajših otrok pripetijo večinoma doma, naj bi bili starejši otroci ogroženi predvsem izven doma. Tudi različna območja v stanovanju niso enako nevarna za različno stare otroke.

Ugotovitev, da je za otroke našega časa življenje nevarno, da živijo v svetu, ki je vse premalo njihov in zanje, je najbrž obrabljena. Izmed mnogih nevarnosti, ki so tu in zdaj in ne nekje daleč in za nekoga drugega, bomo prikazali le nesreče. Ogleдали si bomo predvsem, kaj o tem menijo starši.

Čeprav so nesreče nepričakovani in nezaželeni dogodki, katerih pojav pripisujemo naključju, to ne pomeni, da se jih ne da preprečiti, da je zaman vsakršna borba proti njim. Vsake posamezne nesreče res ne moremo predvideti, vendar so znani mnogi dejavniki, ki do njih privedejo ter mnoge možnosti njihovega preprečevanja.

RAZVRSTITEV OTROŠKIH POŠKODB

Garbarino in sodelavci (1992) razvrščajo otroške poškodbe v štiri skupine:

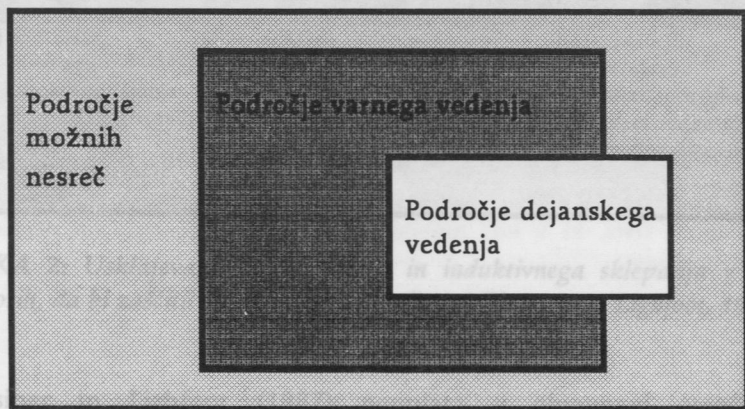
- slučajne nesreče,
- preprečljive nesreče,
- nemarnost in
- napad.

Dogodki so razvrščeni vzdolž razsežnosti "slučajno - namerno". Slučajne nesreče so nesreče v pravem pomenu, ko dogodek ni bil namerno izzvan in nihče ni zanj kriv. Podrobnejše analize navadno pokažejo, da bi se vendarle dal preprečiti. Pogosto je dobro znano, kaj bi bilo treba storiti (pripeti otroka z varnostnim pasom, postaviti ograjo okoli igrišča, odstraniti vžigalice iz dosega rok itd.). Kadar pa pride do poškodb otroka zato, ker skrbniki niso upoštevali minimalnih zahtev skupnosti za nego in zaščito, pridemo do nemarnosti (npr. poškodba otroka, ki sedi v starševem naročju na sprednjem sedežu avtomobila).

POGLEDI NA OTROKOVO VARNOST

Mnoge statistike kažejo, da se največ otroških nesreč pripeti prav doma, v stanovanju. Na njihovo preprečevanje na zelo zapleten način vplivajo fizično okolje, otrokove stalno razvijajoče se telesne in duševne zmožnosti, razumevanje in/ali interakcija staršev z otrokom, njihovo razumevanje možnih nesreč in funkcioniranje družine kot celote. Vse te dejavnike je treba obravnavati v njihovi medsebojni interakciji in ne izolirano. Srečujemo se

tudi s pojmom **nagnjenost k nesreči**, izvirajočim iz ugotovitev, da imajo nekateri ljudje veliko več nesreč kot drugi. Toda ta pogled je zmoten, saj zvrča krivdo predvsem na žrtev in je bolj naknadno etiketiranje kot pa kaj drugega. Pozornost odvrča od odstranitve ali preoblikovanja zunanjih dejavnikov. Ta nagnjenost tudi ni neka stalna vnaprej napovedljiva lastnost posameznika, saj se spreminja. Prav tako so otroci v različnih obdobjih svojega življenja v različni meri podvrženi nevarnostim iz okolja. Nesreče preprosto predstavljajo znak njihove (še) neprilagojenosti. V nadaljnji obravnavi bomo prikazali možen razvojni model varnostne interakcije med starši, otroki in okoljem (Hart in Iltus, 1988). Model se osredotoča na **dejanske in možne vedenjske vzorce otrok**. **Področje možnega vedenja** lahko razčlenimo v **področje varnega vedenja** in **področje možnih nesreč**. Ločita se glede na vedenjske kompetence otrok v okolju v danem času. Starši oz. skrbniki so odgovorni za postavitev fizičnih in pojmovnih mej za otrokovo gibanje. Določijo jih na osnovi otrokovega dejanskega vedenja in domnev o njegovih zmožnostih. Področje nadzora opredeljujejo na osnovi svojega pojmovanja področja varnega vedenja. Področja možnega vedenja določajo **fiziološke, spoznavne, okoliške in nadzorne omejitve**.

SLIKA 1: Razčlenitev področja možnega vedenja (po Hartu in Iltusu, 1988)

Otrok ne zmore dejavnosti, ki presegajo njegove fizične in spoznavne zmožnosti (sposobnost posploševanja nevarnosti, razumevanje vzročnosti, posploševanje pravil, ocene razmer, vzdrževanje pozornosti itd.). Okoliške omejitve zadevajo značilnosti okolja, ki **neposredno** (npr. zaklenjena vrata)

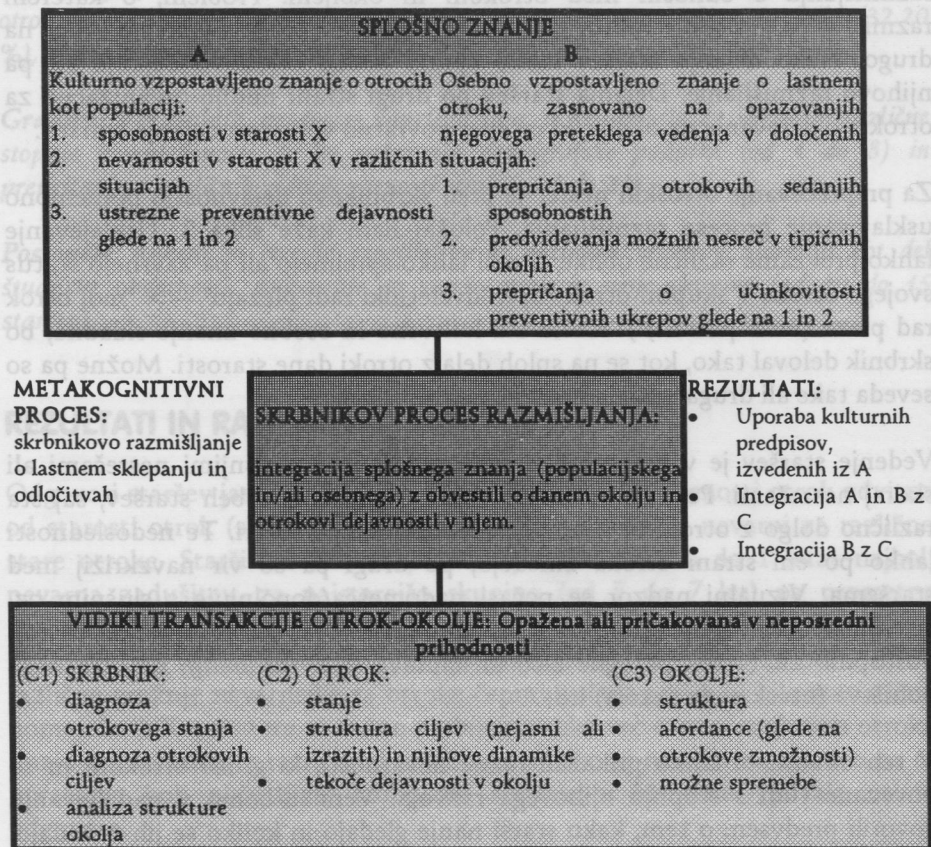
ali **posredno** (npr. možnost nadzora odraslih) omejujejo otrokovo vedenje. Nadzorne omejitve so povezane s prejšnjimi in odvisne od njih ter zadevajo odločitve o ustreznih strategijah za preprečevanje nesreč. Področje varnega vedenja, ki ga določijo starši, ni nujno opredeljeno samo s fizičnimi ovirami, ampak vključuje tudi razumljiv skupek pravil o sprejemljivih dejavnostih in uporabi določenih področij in objektov. Medtem, ko postanejo spremembe v okolju nove okoliške omejitve, postanejo pravila in strategije učenja spoznavne. Področje možnega varnega vedenja ni stalno, ampak je vedno znova določeno v skladu z otrokovim razvojem ter razvojem razumevanja njegovega vedenja in sposobnosti pri starših. Na tem mestu moramo reči, da to razumevanje ni vedno ustrezno. Tako kot lahko starši podcenjujejo otrokove zmožnosti in ga preveč omejujejo, jih lahko tudi precenjujejo, tako da področje dejanskega otrokovega vedenja preveč sega v področje možnih nesreč. Sandelsova (1970) je npr. ugotovila, da so starši sredi Stockholma puščali štiriletnike same v promet. Raziskovalci so pri tem ugotovili, da je bilo vedenje otrok vse prej kot varno in prilagojeno zahtevam prometa. Naj še omenimo, da imamo okoliške omejitve za **pasivne** strategije preprečevanja nesreč, spoznavne in nadzorne (kolikor vsebujejo samoregulacijo otroka) pa za **aktivne**. Povedano predstavlja le splošen model, v katerega lahko vstavimo najbolj različna vedenja staršev in otrok.

Dogodki so razvrščeni v dve kategoriji: nesreče, ki so posledica nevarnosti, ki jih ni mogoče preprečiti, in nesreče, ki so posledica nevarnosti, ki jih je mogoče preprečiti. Področje dejanskega vedenja je določeno s fizičnimi ovirami, ki jih starši določijo, in s spoznavnimi strategijami, ki jih starši uporabljajo, da otroka naučijo varnega vedenja. Področje možnega vedenja je določeno s fizičnimi ovirami, ki jih starši določijo, in s spoznavnimi strategijami, ki jih starši uporabljajo, da otroka naučijo varnega vedenja. Področje dejanskega vedenja je določeno s fizičnimi ovirami, ki jih starši določijo, in s spoznavnimi strategijami, ki jih starši uporabljajo, da otroka naučijo varnega vedenja.

POGLEDI NA OTROKOVO VARNOST

SLIKA 1: Razčlenitev področja možnega vedenja (po Hartu in Linzu, 1988)

Mnoge statistike kažejo, da se največ otroških nesreč prijeti prav doma, v stanovanju. Na njihovi preprečitvi je zelo zapleten način vplivajo različni dejavniki. Področje dejanskega vedenja je določeno s fizičnimi ovirami, ki jih starši določijo, in s spoznavnimi strategijami, ki jih starši uporabljajo, da otroka naučijo varnega vedenja. Področje možnega vedenja je določeno s fizičnimi ovirami, ki jih starši določijo, in s spoznavnimi strategijami, ki jih starši uporabljajo, da otroka naučijo varnega vedenja.

SLIKA 2: Usklajevanje deduktivnega in induktivnega sklepanja v skrbnikovih naporih, da bi zaščitil otroka pred poškodbami (Valsiner in Lighfoot, 1987)

Valsiner in Lighfoot (1987) ponujata v obravnavi otroških nesreč socioekološki pristop, ki gleda na otroški razvoj kot na produkt izmenjav med otrokom in okoljem v pogojih skrbniškega smotrnega napa usmerjanja otrokovega razvoja. Menita, da so otrokova dejanja povezana s strukturo okolja. Vplivi so obojestranski. Skrbniki stalno organizirajo in reorganizirajo te odnose. Pri tem uporabljajo **proaktivne** in **reaktivne** strategije; prve, kadar želijo s svojo akcijo pospešiti (ali odpraviti) bodoče možnosti v odnosih med otrokom in okoljem, druge pa, kadar se neposredno odzovejo na neko otrokovo dejanje. Skrbnikove izmenjave z otrokom omejuje njegov proces

razmišljanja o odnosih med otrokom in okoljem. Problem, o katerem razmišlja, pa je slabo strukturiran. Vse tri sestavine modela vplivajo druga na drugo. Neko dejanje staršev lahko sproži bodisi otrokovo dejanje ali pa njihovo razmišljanje. Dejanja staršev po drugi strani nudijo organizacijo za otrokovo delovanje na okolje, ki pa spet povratno vpliva na dejanja staršev.

Za preprečevanje otroških nesreč je pred skrbnikovo dejavnostjo pomembno usklajevanje procesa razmišljanja. Položaj nam kaže slika 2. Usklajevanje lahko prevzame različne oblike. Starši lahko sprejmejo ali pa zavrnejo status svojega otroka v skupini otrok (npr. "dveletniki radi plezajo" ---> "moj otrok rad pleza (noče plezati)"). Kadar sta kulturno in osebno znanje skladna, bo skrbnik deloval tako, kot se na sploh dela z otroki dane starosti. Možne pa so seveda take ali drugačne izjeme.

Vedenje staršev je v presenetljivi meri določeno s prejšnjimi nesrečami ali skoraj nesrečami. Pogoste so neusklajenosti v vedenju obeh staršev, saj sta različno dolgo z otroki in z njimi počneta različne stvari. Te nedoslednosti lahko po eni strani otroka zmedejo, po drugi pa so vir navzkrižij med staršema. Vizualni nadzor se počasi nadomešča/dopolnjuje s slušnim oz. govornim. Nesreča lahko nastane zaradi odprtih vrat (otrok steče na cesto), dostopnih žic (otrok potegne žico in naprava se zvrne nanj), neustreznega pohištva (otrok pade s stola) itd.

V teh okvirih bi lahko prikazali razne nevarnosti, ki groze otrokom in so povezane tudi s stopnjo njihovega razvoja. Vendar bomo v nadaljevanju govorili predvsem o tem, kako starši nanje gledajo in koliko se jih zavedajo. Končno so starši tisti, ki v kar največji meri lahko vplivajo na otrokove interakcije z okoljem.

METODA

Izpraševanci: V raziskavi je sodelovalo 472 staršev otrok iz različnih vrtcev iz vse Slovenije. Bili so obeh spolov (24.79 % moških in 68.64 % žensk), vseh izobrazbenih ravni (osnovna šola 8.9 %, poklicna šola 1.23 %, srednja šola 46.61 % in višja ali visoka šola 28.81 %), praviloma poročeni (87.5 %), iz različnih območij Slovenije (vaška območja 30.72 %, predmestja 17.16 %, majhna mesta 18.22 % in velika mesta 27.12 %), 51.9 % družin je živelo v hiši z vrtom in 10.17 % v taki z dvoriščem. Velika večina (52.54 %) jih je živela v enodružinskih hišah, 31.14 % v blokih (do 6 nadstropij), 10.38 % v višjih stavbah in 5.08 % v vrstnih hišah. Imeli

so po enega (35.38 %), dva (54.87 %), tri (8.47 %), štiri (1.06 %) ali pet (0.21 %) otrok, bodisi obeh spolov (38.14 %), samo deklice (29.45 %) ali samo dečke (32.20 %), stare od nekaj mesecev do 24 let.

Gradivo: Vprašalnik, predvsem zaprtega tipa, je sestavljalo 21 vprašanj različne stopnje kompleksnosti, ki so pokrivala demografske podatke (od 1 do 8) in prepričanja o različnih vidikih varnosti otrok (od 9 do 21).

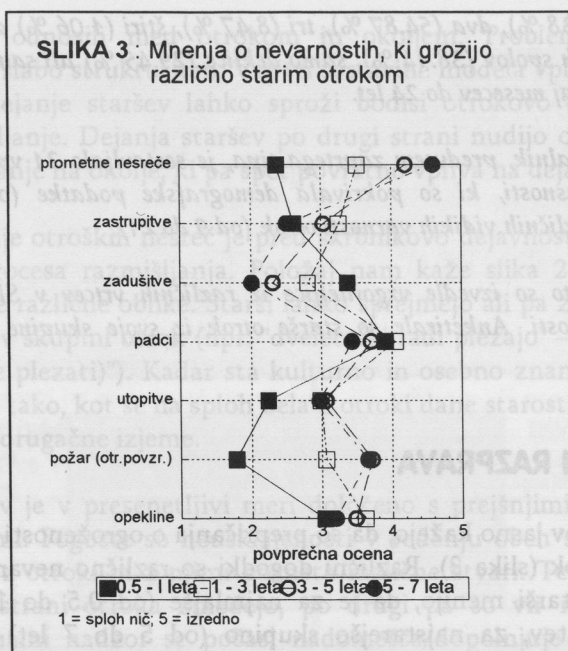
Postopek: Anketo so izvedle vzgojiteljice iz različnih vrtcev v Sloveniji kot del študijske obveznosti. Anketirale so starše otrok iz svoje skupine (od 10 do 15 staršev).

REZULTATI IN RAZPRAVA

Odgovori staršev jasno kažejo, da so prepričanja o ogroženosti otrok odvisna od starosti otrok (slika 3). Različni dogodki so različno nevarni za različno stare otroke. Starši menijo, da je za najmlajše (od 0.5 do 1 leta) najbolj nevarna zadušitev, za najstarejšo skupino (od 5 do 7 let) pa prometne nesreče. Očitno starši upoštevajo vedenje otrok ter populacijsko in osebno znanje o tem vedenju. Nasploh ocenjujejo matere, v primerjavi z očetmi, da so različne grožnje nevarnejše za otroke čeprav večina razlik ni bila statistično pomembnih. Ker matere navadno prebijejo veliko več časa z majhnimi otroki, imajo več izkušenj z različnimi nesrečami ali skoraj nesrečami, zato so na ta vprašanja bolj občutljive. Izobrazba staršev ni bistveno vplivala na te odgovore.

nevarnosti, ki grozijo otrokom, so kompleksna in odvisna od mnogih vplivov. Vendar so v našem primeru na nek način relativna, saj ne vemo, kako so zasidrana, kakšno je njihovo izhodišče. Odgovori na vprašanja o starosti, pri kateri se lahko otroci samostojno vključujejo v promet, koliko morajo biti stari, da bi lahko pospremili mlajšega brata ali sestrnico v vrtec, ipd. (slike 5 in 6) nudijo dodaten vpogled v ta pojmovanja.

SLIKA 3 : Mnenja o nevarnostih, ki grozijo različno starim otrokom

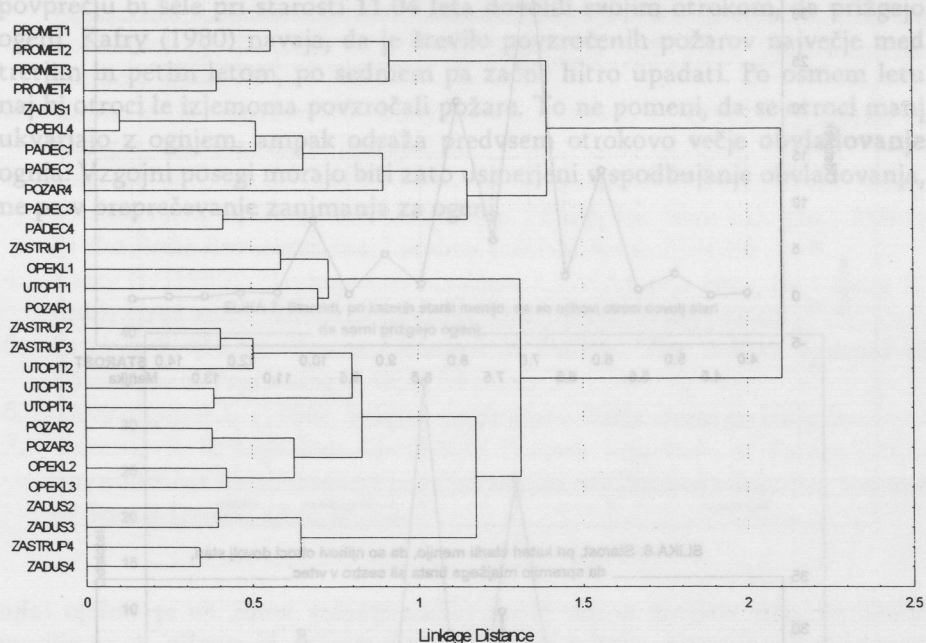

Med ocenami ogroženosti otrok zaradi različnih nesreč obstaja niz statistično pomembnih korelacij. Povezave nam odkriva tudi izid cluster analize (slika 4). Očitno so ocene razvrščene delno glede na vrsto nesreče in delno glede na starost otrok. Jasen primer prvega so prometne nesreče.

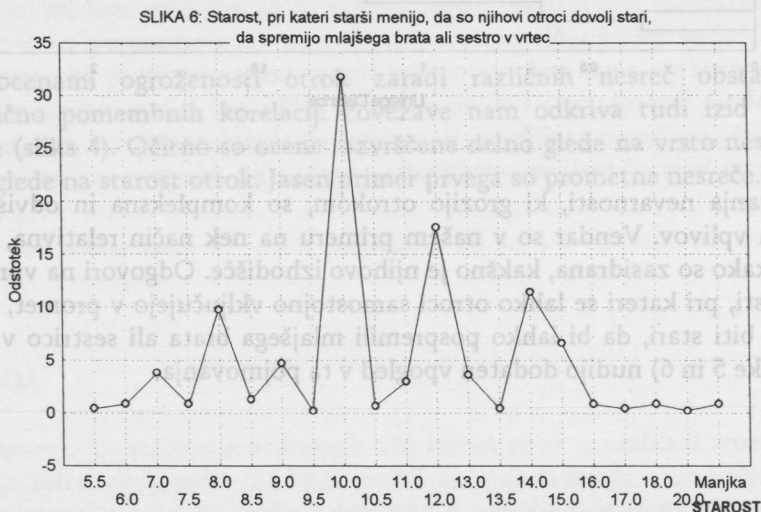
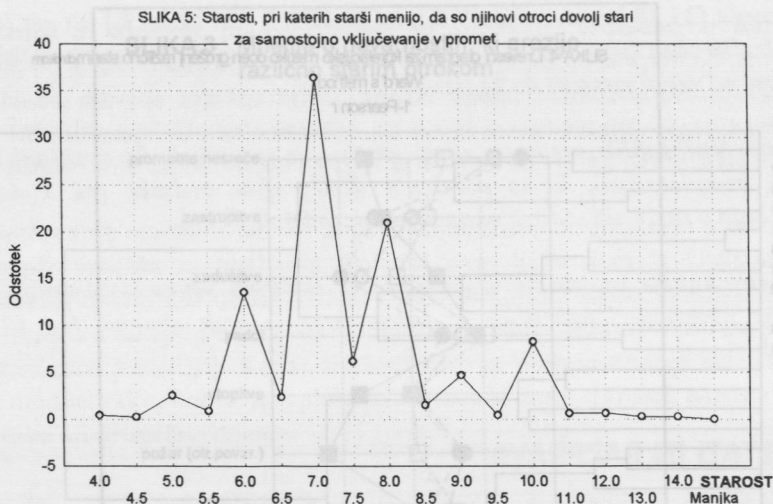
METODA

Izpraševanci: V raziskavi je sodelovalo 472 staršev otrok iz različnih vrtcev iz vse Slovenije. Bili so obeh spolov (24.79 % moških in 68.64 % žensk), vseh izobrazbenih ravni (osnovna šola 8.9 %, poklicna šola 1.23 %, srednja šola 46.64 % in višja ali visoka šola 28.84 %), praviloma poročeni (87.5 %), iz različnih območij Slovenije (vaška območja 30.72 %, predmestja 17.16 %, majhna mesta 18.22 % in velika mesta 27.12 %), 54.9 % družin je živelo v hiši z vrtom in 10.17 % v taki z dvoriščem. Velika večina (52.54 %) jih je živela v enodružinskih hišah, 31.14 % v blokih (do 6 nadstropij), 10.38 % v višjih stavbah in 5.08 % v vrstnih hišah. Imeli

SLIKA 4: Drevesni diagram za korelacijsko matriko ocen groženj različno starim otrokom

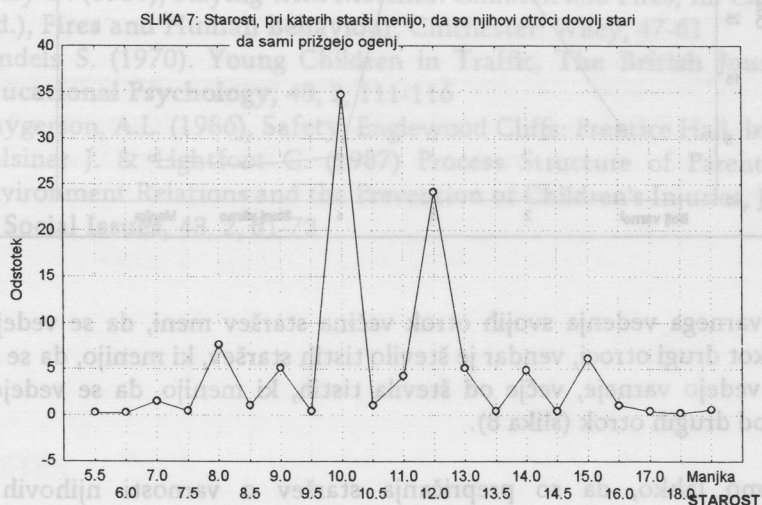
Ward's method
1-Pearson r

Pojmovanja nevarnosti, ki grozijo otrokom, so kompleksna in odvisna od mnogih vplivov. Vendar so v našem primeru na nek način relativna, saj ne vemo, kako so zasidrana, kakšno je njihovo izhodišče. Odgovori na vprašanja o starosti, pri kateri se lahko otroci samostojno vključujejo v promet, koliko morajo biti stari, da bi lahko pospremili mlajšega brata ali sestro v vrtec, ipd. (slike 5 in 6) nudijo dodaten vpogled v ta pojmovanja.

Starši menijo, da so njihovi otroci že pri povprečni starosti 7.47 let dovolj dozoreli za samostojno vključevanje v promet. Za mnoge je ta starost lahko tudi nižja. Starost, pri kateri lahko otroci spremljajo svoje mlajše bratce ali sestrice v vrtec, so višje (povprečno 11.02 leti), vendar preizkuša, upošteva

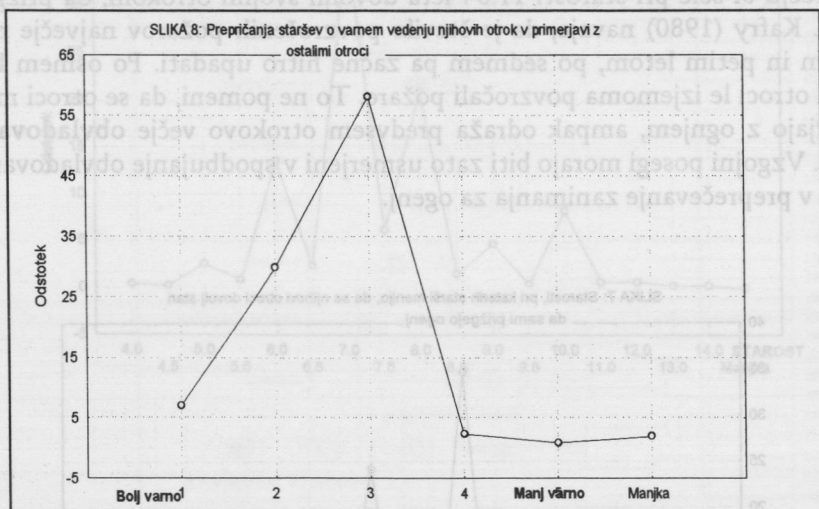
vednost o vedenju otrok in statističnih podatkih o prometnih nesrečah. Starši podcenjujejo prometne nevarnosti v primerjavi z drugimi bolj zloglasnimi, vendar manj pogostimi nesrečami, npr. požari (slika 7). V povprečju bi šele pri starosti 11.04 leta dovolili svojim otrokom, da prižgejo ogenj. Kafry (1980) navaja, da je število povzročenih požarov največje med tretjim in petim letom, po sedmem pa začne hitro upadati. Po osmem letu naj bi otroci le izjemoma povzročali požare. To ne pomeni, da se otroci manj ukvarjajo z ognjem, ampak odraža predvsem otrokovo večje **obvladovanje** ognja. Vzgojni posegi morajo biti zato usmerjeni v spodbujanje obvladovanja, ne pa v preprečevanje zanimanja za ogenj.

Ali so torej otroci res prej zreli za samostojno vključevanje v promet kot pa za prižiganje ognja? Morda bi lahko pri pojasnjevanju teh odgovorov uporabili hevrstiko dostopnosti. Slike požarov so bolj žive in grozljive kot bolj običajne prometne nesreče. Zato so starši bolj previdni pri obravnavi ognja, kot pa pri obravnavi otrokovega vključevanja v promet. Hkrati pomeni vključevanje v promet hojo (na cesti), kar predstavlja vsakdanjo dejavnost, medtem ko naj bi bilo prižiganje ognja nekaj bolj zapletenega.

Vsekakor pa starši glede na kraj nesreče menijo, da se najmlajši skupini (od 1. do 3. leta) največ nesreč pripeti doma (65.47%), starejšim skupinam pa izven doma (od 3. do 5. leta: 31.14% na igrišču, 24.15% na dvorišču; od 5. do 7.

leta: 15.89% na igrišču, 40.04% na cesti, 13.35% na dvorišču). V stanovanju so kuhinja, stopnice in kopalnica po mnenju staršev posebno nevarne.

Glede varnega vedenja svojih otrok večina staršev meni, da se vedejo tako varno kot drugi otroci, vendar je število tistih staršev, ki menijo, da se njihovi otroci vedejo varneje, večje od števila tistih, ki menijo, da se vedejo manj varno od drugih otrok (slika 8).

Sklenemo lahko, da so prepričanja staršev o varnosti njihovih otrok pomanjkljiva in v določenih kritičnih točkah (npr. glede prometne varnosti) celo nevarna.

VIRI

1. Chalmers D. & Langley J. (1988), Childhood Falls from Playground Equipment Resulting in Admission to Hospital: Descriptive Epidemiology, In Sime J.D. (Ed.), **Safety in the Built Environment**, London: Spon
2. Garbarino J., Dubrow N., Kostelny K. & Pardo C. (1992). **Children in Danger**, San Francisco: Jossey-Bass
3. Hart R. & Iltus S. (1988). Developing a Model of Families as Safety Management Systems for Children at Home, In: Sime J.D. (Ed.) **Safety in the Built Environment**, London: E.&F.N.Spon, 213-225
4. Kafry D. (1980), Playing with Matches: Children and Fires, In: Canter D. (Ed.), **Fires and Human Behaviour**, Chichester: Wiley, 47-61
5. Sandels S. (1970). Young Children in Traffic, **The British Journal of Educational Psychology**, 40, 2, 111-116
6. Thygerson, A.L. (1986), **Safety**, Englewood Cliffs: Prentice Hall, Inc.
7. Valsiner J. & Lightfoot C. (1987) Process Structure of Parent-Child-Environment Relations and the Prevention of Children's Injuries, **Journal of Social Issues**, 43, 2, 61-72

POVZETEK

Kibernetika II. reda nudi s svojo epistemologijo opazujočih (netrivialnih) sistemov ter z različnimi krožnimi logikami primeren strokovnoteoretični okvir za raziskovanje človekove zavesti, zaznave, samoreference, t.i. konceptov II. reda. Različni raziskovalci podobno opisujejo v svojih specifičnih znanstvenih jezikih razvoj doživljajske kompleksnosti v dveh komplementarnih smereh:

1. kot zmanjševanje in poenostavljanje dražljajsko-zaznavne stvarnosti ter
 2. kot njeno prirejanje, reprogramiranje, konstruiranje, povečevanje.
- Človekovo zavest in spoznavne procese sploh opredeljujejo kot konstrukcijo oz. interpretacijo in ne registracijo sveta "tam zunaj", delovanje duševnosti pa si ponazarjajo s pomočjo modela rekurzivnega razvoja interpretativnih dejavnosti. Razvijanje razgovora na podlagi